

Лекція №1.

Сутність політичної сфери суспільства.

Політична сфера є порівняно самостійною сферою суспільного буття, що охоплює всі прояви і реалії функціонування політичного життя.

Змістом політичної сфери є насамперед політико-владні відносини народів, націй, соціальних груп, особистостей щодо завоювання, утримання, використання влади і впливу на владу. Це також діяльність, пов'язана з організацією державної, політичної влади, з визначенням її цілей, завдань та засобів, забезпеченням їхнього функціонування політичними і правовими нормами.

Розвиненість політичної сфери зумовлюється розвитком її організаційних структур, активністю всіх форм політичної діяльності в суспільстві, її насиченістю подіями, широтою функціонування, організованістю політичних сил, впливом на інші сфери. *Політична сфера оточена соціальним середовищем, яке визначає різноманітність політичного життя, його якісну характеристику, політичні цінності.*

Політична сфера впливає на соціальне оточення, формує його цілі, принципи, вимоги до нього, реагує на зміни в ньому та ін. Межі впливу політичної сфери на соціальне середовище визначаються історичними етапами розвитку, політичною ситуацією, режимом політичного життя та ін. Так, якщо політична сфера підпорядковує собі функціонування економічної, соціальної та інших сфер, то встановлюється тоталітарний режим. Наслідки такого тиску, як правило, катастрофічні. Політична сфера акумулює в собі все, то пов'язане з політикою, але визначальними серед них є види і форми політичних відносин і політичної діяльності, організаційні структури, політичні цінності і політичні та правові норми, що лежать в основі політичного функціонування суспільства, найбільш повно політична сфера виражається через політичне життя суспільства.

Політична життя – частина суспільного життя, пов'язана з конкретно-історичною, свідомою та цілеспрямованою політичною діяльністю людей, їхніх політичних структур щодо реалізації соціально-політичних інтересів та потреб у процесі формування й здійснення політичної влади в суспільстві.

Інше визначення: Політичне життя – це сукупність духовних, емоційних і практичних явищ політичного буття людини і суспільства, що характеризує їхнє ставлення до політики і участі в ній.

Зміст політичного життя становлять:

- 1) політичні відносини, що виникають при встановленні влади і в процесі володарювання;
- 2) ставлення до держави, здійснення нею притаманних їй функцій;
- 3) відносини між партіями та громадськими об'єднаннями, між масами й політичними лідерами, між політичними партіями і політичними лідерами та ін.

Політичне життя багатогранне і різнобарвне. Його можна класифікувати за різними принципами. Типологія політичного життя має такий вигляд:

- за обсягом охоплення сфери – внутрішньополітичне, зовнішньополітичне;
- за сферами прояву – соціально-політичне, національно-політичне; військове; адміністративно-політичне та ін.;
- за суб'єктами політики – соціально-класове, національне, державне, партійне, громадсько-політичне тощо;
- за діяльністю політичних органів – парламентське, адміністративне;
- за формами діяльності мас – парламентське, страйкове, мітингове;
- за формами організації – організоване, стихійне, слабоорганізоване;
- за рівнем здійснення – за місцем проживання, в трудових колективах, на рівні управління й самоуправління за адміністративно-територіальним поділом, на державному рівні, міжнародному рівні.

Отже, політичне життя має складну внутрішню структуру. *Розрізняють внутрішньополітичне та зовнішньополітичне життя.*

Внутрішньополітичне життя – це життєдіяльність політичної системи суспільства з її основними структурами – політичною владою, політичними відносинами, політичною організацією суспільства (державна, політичні партії, громадські об'єднання), політичною культурою, найважливішими політичними процесами, напрямками й формами політичної діяльності та ін.

Зовнішньополітичне життя є системою взаємовідносин держав, партій, їхніх блоків і союзів з питань власних інтересів, а також інтересів світового співтовариства. Змістом зовнішньополітичного життя є контакти між державними та іншими політичними лідерами (переговори, зустрічі, візити та ін.) для укладення або здійснення існуючих домовленостей договірних сторін із зовнішньополітичних питань.

Найбільш активно впливають на політичне життя суспільства економічне життя і соціальний стан. Розвиток суспільства у ХХ ст. продемонстрував можливість існування двох варіантів організації економічного життя, які суттєво відрізняються один від одного: ринкова економіка і командна економіка. Відповідно до організації економічного життя, в кожній із систем будувалось значною мірою і життя політичне. Чим більш розвинені ринкові відносини і відповідне їм економічне життя, тим демократичніше політичне життя і політична система, що йому відповідає. І навпаки, звуження сфери ринкової економіки, набуття нею командних рис, а також зниження активізації економічного життя в суспільстві, централізація його в державних структурах призводять значною мірою до згортання обсягу демократичних форм політичного життя, одержавлення його.

Політичне життя суспільства зумовлене також його соціальним станом, тобто діяльністю соціальних спільностей – народів, націй, соціальних груп, активною діяльністю особи. Це особливо помітно в умовах демократично, тоталітарно, авторитарно організованого суспільства.

У ХХ ст. зміни у співвідношенні економіки і політики певною мірою позначились і на соціальних формах життя. З'ясувалося, що політичними засобами можна регулювати динаміку економічного розвитку, уникати криз, переорієнтовувати економіку на вирішення здебільшого соціальних завдань або на максимум ефективності. Економіка і політика вступили у якісно нове співвідношення.

Що ж є характерним для політичного життя ХХ століття? Стало можливим політичними засобами регулювати динаміку економічного життя, переорієнтовувати напрями економічної діяльності, досягати максимуму ефективності економічного розвитку. У ХХ ст., на відміну від попередніх, широкого розвитку в західних країнах набула демократія. Це сприяло тому, що партії, які виражали інтереси більшості, одержали можливість прийти до влади. Терміни «буржуазні» й «робітничі» партії фактично втратили попереднє значення, оскільки велику частку електорату цих партій становлять трудящі, наймані робітники.

Відхід більшості політичних партій від своєї вихідної соціальної бази. В соціальному плані суспільство стає багатошаровим, різноманітним. Чисельно зростають міжкласові групи, виникають численні групи робітників-власників, які володіють нерухомістю, акціями та ін.

Державна діяльність як вид політичної діяльності стає політичним та правовим інструментом здійснення реформ в інтересах більшої частини суспільства. На політику відчутно впливають такі інтереси широких мас, як екологічні, національні, групові, утвердження миру на планеті тощо.

Широкого розвитку набувають масові рухи як фактор зближення людей різного соціального походження.

Майже до середини ХХ ст. майнове становище мас, а отже, й економічне життя відіграло значну роль і виступало в основному детермінантою політичної діяльності. В сучасних умовах питання бідності більш як для 2/3 населення світу втрачає свою актуальність.

Політичне життя світового співтовариства не зводиться до необхідності соціальної революції. Воно різноманітне і різнобарвне. Глобалізація стає для людства новою реальністю, спрямованою на виживання. Це передбачає пошук домовленостей, встановлення консенсусу, взаємодії. Саме вони є умовою існування людства і рушійною силою політичного прогресу.

Зростання міжнародної інформації про політичне життя робить його надбанням широких мас, які активно включаються у політичне життя.

Всі ці особливості розвитку політики і політичного життя у ХХ ст. позначилися і на його характерних особливостях. Якими ж є особливості політичного життя будь-якої країни, світового співтовариства? Це, передусім, стабілізація суспільного життя, цілісність, єдність, соціальна впорядкованість, плюралізм, відбиття своєрідності політичного часу, політичного простору, активність.

Політичне життя виконує функцію стабілізатора суспільного життя. Стабільність і нестабільність політичного життя – сторони, моменти політичного розвитку. Перетворення кожного з них на самоціль або абсолютну тенденцію призвело б суспільство до стагнації, загнівання, а згодом і до загибелі. А тому з'ясування процесу розвитку політичного життя, змін у політичній сфері дасть чітке розуміння змісту понять “стабільність політичного життя” і “нестабільність політичного життя”.

Політична стабільність суспільства – такий стан рівноваги політичного життя, для якого є характерними в основному сталість і збереження функціонування політичних інститутів, порівняно рівний перебіг політичних процесів, відсутність конфліктних ситуацій на якісні зміни у політичній сфері.

Стабільне політичне життя – це не аморфне, тихе, а надзвичайно складне життя, активне, рухоме, наповнене безперервним процесом змін у політичній сфері. Воно потребує постійної уваги до підтримки рівноваги через політичне керівництво, управління, організацію, ідеологічний вплив та інші стабілізуючі заходи. Якщо стабілізаційні механізми якісних політичних трансформацій перестають діяти, політична стабільність вступає в смугу стагнації.

Політична стагнація життя суспільства – це застій, згортання змін, окостеніння форм, розпад структур політичного життя, що призводить до припинення політичного розвитку у краху політичної системи суспільства або ж політичного регресу в цілому.

Процес політичної стагнації розпочинається начебто як неполітичний, не одразу помітний. Протікаючи досить повільно і тривалий час, він діє надзвичайно руйнівно.

Особливості політичного життя, що перебуває у стані стагнації: 1) пасивність, а згодом звуження діяльності всіх елементів політичної системи; 2) стандартизація політичного життя, розвиток суспільства за розробленим політичним сценарієм; 3) несвоєчасне вирішення політичних конфліктів, прагнення заради уявного вигляду або через свою неспроможність до вирішення «загнати» конфлікти «всередину»; 4) замкнутість політичного життя; 5) страх перед будь-якими змінами усталених форм політичного життя, перед будь-якими його якісними трансформаціями; 6) нездатність до вироблення нових форм політичного життя; 7) згортання всіх форм демократії, бюрократизація політичного життя.

Об'єктивно політична стагнація веде до політичного тупика, політичної кризи, політичного конфлікту як симптому політичної нестабільності.

Політична нестабільність (дестабілізація) суспільства – це стан політичного життя, який перебуває під постійним впливом різного роду соціальних і політичних катаклізмів (криз, конфліктів тощо), що ведуть до докорінних якісних змін, до розвалу політичної стабільності.

Нестабільність політичного життя суспільства характеризується: 1) наявністю періодичних криз, потрясінь, політичних та інших конфліктів; 2) відсутністю автоматично діючого механізму усунення диспропорцій, які виникають досить природно, що спричиняє хаос та ін.; 3) порушенням управлінських відносин у зв'язку з розвалом економічних відносин; 4) безвладдям або надзвичайною слабкістю структур законодавчої, виконавчої та судової влади; 5) повним розпадом традиційних політичних інститутів (партій, громадських об'єднань та ін.); 6) розпадом окремих політичних структур (армії, органів державної безпеки та ін.); 7) виникненням нових владних, адміністративних політичних структур як передумови оновлення політичної системи.

Нестабільність політичного життя призводить до політичних потрясінь. Політичне життя розвивається стабільно в умовах громадянської згоди, злагоди. Громадянська згода – це діяльність громадян, що заснована на єдності поглядів і схожості орієнтацій і спрямована на становлення громадянського суспільства. Громадянської згоди досягають при здійсненні такої активної форми політичних відносин, як консенсус (від лат. consensus – згода, єдність, однастайність, загальна думка). Вивченням і осмисленням консенсусу у світовій політології займається консенсуологія.

На основі консенсусу відбувається політична консолідація. При відсутності консенсусу з найбільш принципових питань і основних цінностей відбувається політична дезінтеграція, тобто поділ спільноти на групи. Можливість для співробітництва різнорідних сил у межах соціальної цілісності зникає, бо в ній в такому випадку немає необхідності, а цілісність є характерною рисою політичного життя.

Цілісність політичного життя досягається багатьма шляхами: узгодженням різноманітних інтересів, інтеграцією різних форм політичної діяльності, врахуванням усього багатства суспільно-політичних зв'язків та залежностей, досягненням співвідношення політичних інтересів окремого політичного суб'єкта з об'єктивними потребами, інтересами політичного суспільства взагалі.

Єдність політичного життя досягається в результаті інтеграції, погодження політичних і всіх інших інтересів. Незалежність, самостійність будь-якого суб'єкта політичного життя в реалізації власних політичних інтересів за умов єдиного інтегрованого суспільства є відносною. Вона вимагає врахування всього багатства суспільно-політичних зв'язків, всіх тих різного роду залежностей, у межах яких перебуває політичний суб'єкт, тобто соціальної впорядкованості політичного життя.

Соціальна впорядкованість є основою утвердження організації політичного життя. Якщо ступінь соціальної впорядкованості істотно знижується, люди починають сприймати політику і все, що з нею пов'язане, як дуже небезпечний хаос. Це супроводжується розчаруванням у вибраному політичному курсі, наростанням тривоги, готовності прийняти будь-які (але, на їх думку, ефективні) засоби впорядкування соціальних зв'язків. Уроки історії у таких випадках є повчальними саме тому, що існують межі підтримки масами демократичних змін. Ступінь неупорядкованості соціальних зв'язків у перехідний період до нової моделі регуляції їх неминуче зростає. Проте вона не повинна викликати почуття втрати безпеки, цьому сприяє правова система. Однак упорядкованість політичного життя не виключає його множинності.

Плюралізм (множинність) політичного життя. Він наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. дедалі більше набуває конструктивного характеру, сприяє консолідації соціальної системи. Плюралізм передбачає консенсус усіх членів суспільства з фундаментальних питань його існування. В основі консенсусу лежить пошук ключових для будь-якої політичної системи цінностей – образ суспільства, до якого тяжіє більшість громадян.

Важливою властивістю політичного життя є політичний час. Він – сутнісна характеристика змісту політичного життя на певному конкретно-історичному етапі його розвитку. Політичний час не є календарним часом, це час політичних подій, що визначає все політичне життя. Так, наприкінці ХХ ст. політичне життя Східної Європи характеризується розпадом тоталітаризму, кризою імперської централізації, формуванням і зміцненням національних політичних систем, переходом до демократичних форм політичного життя. Для України 90-ті роки ХХ ст. – це політичний час переходу до демократичності, легітимності, незалежності, гуманності, самоорганізації й самоуправління політичного життя.

Бувають «сму́тні часи» у політичному житті суспільства, це момент у політичному житті, коли точиться боротьба протилежних сил і немає ясності, хто, куди і заради якої мети веде. Для цього періоду характерне безвладдя. Воно свідчить про кризовий стан суспільства або окремої його адміністративно-територіальної одиниці. Криза виражається у різкому порушенні функціонування органів влади.

Політичне життя суспільства не може довго перебувати у «сму́тних» умовах. Виникає потреба – старі органи влади, які втратили життєздатність й не функціонують, замінити новими, такими, що здатні до виконання владних функцій.

Політичне життя тісно пов'язане з найрізноманітнішими формами політичної діяльності. Політична діяльність – індивідуальна чи колективна, спонтанна чи організована діяльність соціальних суб'єктів, яка прямо чи опосередковано впливає з інтересів соціальних груп. У широкому розумінні – це взаємодія класів, націй, організацій, осіб для здійснення політичних інтересів. У вузькому розумінні – це методи і засоби виконання владних функцій певними політичними силами.

Формою політичної діяльності є політичні відносини, які виникають внаслідок соціальної диференціації суспільства. Суб'єктами цих відносин є класи, нації, соціальні групи, індивіди, політичні інститути і організації.

Політичні відносини – реальні практичні відносини, у яких відображені їхні інтереси і здійснюється політична діяльність – співробітництво чи боротьба (вибори, референдуми, мітинги, маніфестації, страйки тощо).

Важлива роль у функціонуванні політичного життя належить особі. Йдеться про політичну участь. Політична участь – залучення людей до процесу політико-владних відносин, здійснення ними певних актів, що виражають їх інтереси, потреби, уподобання, думки, погляди та настрої.

Розрізняють такі типи політичної участі: індивідуальний, колективний, добровільний і примусовий, традиційний і новаторський, законний і нелегальний.

Політичне життя суспільства характеризується багатоманітністю політичних процесів, які розкривають політичну діяльність соціальних суб'єктів.

Політичний процес – послідовність подій, зумовлених певними обставинами, сукупність послідовних дій для досягнення результату.

Політична подія – конкретна, відносно обмежена взаємодія груп людей із політичною владою з метою впливу на неї (на владу).

Політичні обставини – умови політичного функціонування і розвитку суспільства, які виражаються у співвідношеннях політичних сил щодо оволодіння, утримання і використання політичної влади.

Політичні процеси можуть бути близькими між собою, суперечливими і несумісними. У них виникають негативні явища, породжені невдоволенням людей політичними сподіваннями, що призводить до втрати політичної довіри до влади і конфліктів. Політичний спад за певних умов може перерости в застій і кризу у політичному житті суспільства.

Політичні конфлікти і кризи відіграють особливу роль у політичному житті. Політичні конфлікти – зіткнення несумісних, часом протилежних інтересів, дій, поглядів окремих людей, політичних партій, громадських організацій, етнічних груп, націй, держав, військово-політичних і політико-економічних організацій (блоків). Політичні конфлікти бувають зовнішньо- і внутрішньополітичними. Зовнішньополітичні – це міждержавні конфлікти як збройні, так і незбройні. Внутрішньополітичні конфлікти – це конфлікти всередині суспільства, державної системи, політичної партії, громадсько-політичної організації. Можливість вирішення політичних конфліктів – через переговори. Конфлікт, який існує тривалий час, спричиняє кризу.

Політична криза – фаза політичного процесу, яка характеризується порушенням політичної стабільності в суспільстві, неможливістю функціонування політичної системи, важкий політичний стан суспільства. Частковими політичними кризами в суспільстві є: конституційна, парламентська, урядова, внутрішньопартійна.

Найтяжчою є політична криза суспільства.

Політична опозиція – легальна форма протистояння певної політичної групи чи партії офіційному курсові. Це противага владі, своєрідний контроль за владою. Політична опозиція є конструктивною і деструктивною. У політичному житті сучасного суспільства набув поширення популізм. Він був позитивним явищем, оскільки акцентував увагу на відповідальності держави за добробут народу. Нині практика популізму здебільшого постає в негативному аспекті.

Популізм – загравання певних політиків і політичних сил із масами, гра на їхніх труднощах та обіцянки надзвичайних успіхів у вирішенні соціально-економічних проблем за умови приходу до влади.